

Александар И. ПАУНОВИЋ*

Историјски Архив Краљево

РАД ЕПИСКОПА САВЕ ДЕЧАНЦА НА ПРИВРЕДНОМ ПЛАНУ У КРАЉЕВУ И ОКОЛИНИ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА

Апстракт: Рад говори о ангажовању Епископа Саве (Бараћ) Дечанца на развој привреде на подручју Намесништва среза жичког а на основу неких његових уредби, аката и беседа крајем 19. и почетком 20. века у време када се српска држава градила и развијала, гледајући да одбаци заостале принципе у животу и раду сељака, које су биле оставштина вишевековног роштва. Сава Дечанац је као учен и искусан човек јако добро разумео положај у којем се налазила држава, црква и народ и желео је да да свој прилог борби за напредак. Доношењем две наредбе, два акта, он је са положаја на којем је био, покушао да учествује у јачању српског сељака, земљорадника. Учествовао је у формирању земљорадничких задруга као и у оснивању пчеларске задруге и тиме дао допринос развоју и модернизацији привреде на подручју његове јурисдикције а и шире.

Кључне речи: Сава Бараћ Дечанац, земљорадничка задруга, пчеларска задруга, Краљево, пољопривреда, српски сељак.

Епископ Сава Бараћ – Дечанац се родио у селу Гњеждане (данас у општини Лепосавић) 1. октобра 1831. године.¹ Основно образовање добио је у манастиру Дечанима, где је и замонашен на Божић 1854. године. Рукоположен је од митрополита рашко-призренског Мелентија у чин ђакона 2. марта 1855. године у Дежеву, а у чин јеромонаха 5. марта исте године у Храму Светих апостола Петра и Павла на утоки Дежеве у Рашку. По рукоположењу постао је духовник дечанског метоха у Пироту, одакле га је пут 1861. одвео у Београдску богословију. Када је завршио богословију, постао је учитељ у Пећи. Жељан науке, с благословом митрополита српског Михаила, уписао се у Кијевску духовну академију, коју је завршио са степеном кандидата богословља 1871. године. Након што се вратио из Русије у августу исте године је постављен за првог наставника и ректора богословије у Призрену. Са овога положаја отишао је 1. јануара 1873. године, када је због турског терора морао да напусти Призрен. Био је командант дежевско-ибарских устаника 1876-1878. године, у рату са Бугарском, командант другог добровољачког одреда. Када је наступило примирје, архимандрит Сава учествује у раду Берлинског конгреса 1878. године коме је предао своју посланицу у којој заступа интересе народа из Старе Србије

* Мастер историчар, arhivkv@yahoo.com

1 Датуми у тексту су дати по грегоријанском календару.

(Дурковић-Јакшић 1989: 14)². Наиме, Срби су из приштинске, призренске, вучитрнске, пећке и ђаковичке области припремили петицију са 272 потписа и 126 општинских и манастирских печата. Поред тога прикупљени су потписи народних старешина широм подручја Старе Србије. Сава је отишао у Берлин са преко 2000 црквених и муктарских печата из поменутих крајева прикупљених у нади да ће доћи до уједињења ових области са Србијом (Историја 1994, 291). По повратку је био на дужности администратора Епархије врањске, члана ужичке, а потом нишке конзисторије. После одступања митрополита Михаила, био му је понуђен и епископски чин. За епископа жичког посвећен је 3. јула 1889. године и ослуживао је до своје смрти. Као епископ оставио је извештаје о својим канонским посетама и у истима дао драгоцене податке о манастирима и парохијским храмовима. У епископу Сави Српска црква је имала сјајног црквено-народног радника који је активно учествовао у свему ономе што је било на корист тадашњем народу, нарочито поробљеном народу Старе Србије (Вуковић 1996: 433). За своја дела био је одликован највећим одликовањима, између осталог Таковским крстом, Карађорђевоом звездом са мачевима, Орденом Белог орла, орденом Светог Саве и другим. Разболео се и преминуо 17. маја 1913. године у Чачку, а сахрањен је у манастиру Жичи. Још док је био жив изразио је жељу да се сахрани у манастиру Дечани. Зато су његови посмртни остаци пренети у Дечане на Видовдан 1936. године.

Сава Дечанац је много помогао развоју српске идеје и националног плана. Готово читав 19. век, у историји српског народа остао је упамћен као век у којем се обновила српска државност, покренула изградња једне правне и економски модерне земље на Балкану која је имала тежак задатак да феудални систем Османске империје замени модернијим системом на бази грађанског друштва. Индустриска револуција у Европи и сам развој грађанског друштва у Србији, условио је развој српске државе на многим пољима. У градовима се отварају школе, болнице, позоришта, бројне организације хуманитарног карактера итд. Ипак, Србија је била земља у којој је већина становништва живела на селу (око 87 %) (Гарић Петровић 2017: 34).

Када је постављен на место епископа жичког почео је интезиван рад на свеопштем развоју своје епархије. Преко својих намесништава је спроводио своје замисли. Краљево је тада било седиште жичког намесништва које је обухватало следеће црквене општине: краљевску (варош Краљево), врдилску, врпску, грачачку, дубовску, крушевичку (жичку) вукушичку, и сирчанску. Будући да се налазило у средишту епархије и на добром положају према јужној граници, Краљево је поклањана посебна пажња, нарочито његовом економском развоју.

Град Краљево је кроз читав 19. век био мала варош. Ако се прате пописи становништва може се уочити да је увећање вароши споро напредовало. Године 1834. број становника Карановца је износио 1.022.³ а 1905. године 3.784.⁴

2 Одличну синтезу овог подухвата донео је Ђорђе Микић у: Историја српског народа VI-1. 291-299.

3 Државопис Србије, св. I, Београд 1863, 92.

4 Претходни резултати пописа становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 31. децембра 1905. године, Београд 1906, 108-109.

Међутим такве вароши иако мале, служиле су као неки вид централног места на којем се вршила продаја и размена добара која су настала у насељима и селима која гравитирају ка њему. Тадашњи Карановац, касније Краљево, тако је и био конципиран - варош са великим кружним централним тргом са улазима са све четири стране и са великим бројем еснафа, механа, хотела и локала који су трговцима и путницима пружали све оно што је било потребно. Краљево је било занатско - трговачка варош која је бележила успон док је, на супрот њему, његова околина била сеоска и недовољно развијена. Становништво села је живело у породичним задругама и велики број људи је живео у једном домаћинству. Пољопривреда се базирала на застарелим техникама и примитивном алату, па су самим тим приноси били прилично ниски. Као пример навешћемо употребу рала и плуга. Рало је било застарело средство у односу на плуг и радило се на његовој замени. Док је у Србији 1893. године број плугова био 1,7 пута већи од броја ралица, у Краљеву и околини је забележен 4,4 пута већи број ралица у односу на плугове (Гарић Петровић 2023: 262). Ово поређење нам може дати неки увид у стање и ниво развијености сеоских домаћинстава. То друштво које је било јако традиционално тешко је прихватало промене, па макар оне ишле и у њихову корист. Крајем деветнаестог века, услед развоја новчане привреде, увелико је био у току процес расформирања породичних задруга. Те задруге су економски биле назадне јер се, између осталог, потрошња држала на јако ниском нивоу, док је производња била таман толика да подмири потребе те задруге (Вукосављевић 2012: 66–68). Како бројни извори сведоче, добар део становника није ни желео радити више од онога што мора (Вивијан 2010: 171–188). Такав сељак се није лако могао одржати. Усред неродних година, поплава, суша и других непогода они су се зајмили код зеленаша, богатих газда и трговаца. Држава на челу са Обреновићима се трудила да формирањем задруга заустави пропадање српског сељака тако што је ситније произвођаче ујединила и тиме заштитила и мотивисала сеоско становништво на развој и модернизацију.

Ситуацију у којој се налазио српски сељак препознао је и епископ жички Сава Бараћ познатији као Сава Дечанац. Он је знао да без јаке економије не може бити јаке и слободне државе.

Пошто је био у друштву народних првака и образованих људи, епископ Сава је пратио напредак у науци и друштву, трудио се да допринесе у остваривању сваке напредне идеје. Тако се у годинама на прелазу из 19. у 20. век трудио да подржи отварање земљорадничких задруга као и унапређење једне од привредних грана овог краја – пчеларство. Срећна околност је била и та што је у срцу Епархије жичке живео и радио др Ђорђе Радић члан Српског ученог друштва и први доктор пољопривредних наука који је 1882. године основао Ратарску школу у Краљеву. Он је био први који је у Србију увезао железне Бургове плугове, вршалице као и друге машине, а и нове расе говеда (Дробац 2005: 503-514). Он и његови наследници, каснији управници школе и наставници су се трудили да унапреде ситуацију у пољопривреди овога краја.

Слика бр. 1 Сава Дечанац

Несумњиво је да је управа Ратарске школе била у добрим односима са епископом Савом. О присним везама говори и податак да је Епископ Сава на дан Ратарске школе 1891. године ђачком удружењу дао новац за увећање ђачке библиотеке (Маржик 2015: 331). У прилог томе иде чињеница да је епископ Сава био именован за првог председника Српског пољопривредног друштва основаног у Краљеву на Савиндан 1891. године на иницијативу управника и професора Ратарске школе у Краљеву (Маржик 2015: 332). Тим поводом се 2. фебруара у Жичи обратио беседом у којој је истицао значај рада и унапређења привреде (Дурковић-Јакшић 1989: 16).

Из беседе се може видети да се епископ Сава трудио да на више начина мотивише окупљени народ да узме учешћа у унапређењу пољопривредне делатности, а то ће моћи учинити кроз новоосновано пољопривредно друштво (Бараћ 1891: 2). Он је у својој беседи народ мотивисао и порукама о вредноћи и раду које се помињу у Светом Писму, као и на националном поносу. Ту се може уочити висок стандард које је епископ Сава имао када је у питању однос према просвети и едукацији народа, као и висока полазна основа са које би знатно унапредио свеопште стање у његовој утицајној сфери.⁵

Да су односи између Саве Дечанца и Ратарске школе неговани сведочи и акт Духовног суда Епархије жичке из фебруара 1898. године којим је Ратарској школи устуђено црквено имање ради оснивања угледне баште (Даниловић 2023: 251).

5 Два прегледа Епархије жичке објавио је: Љубомир Дурковић-Јакшић. „Епископ жички Сава Дечанац и његов преглед жичке Епархије 1892-1896.“ Епархијски управни одбор неавославне Епархије жичке, Краљево, 1989: 31-95.

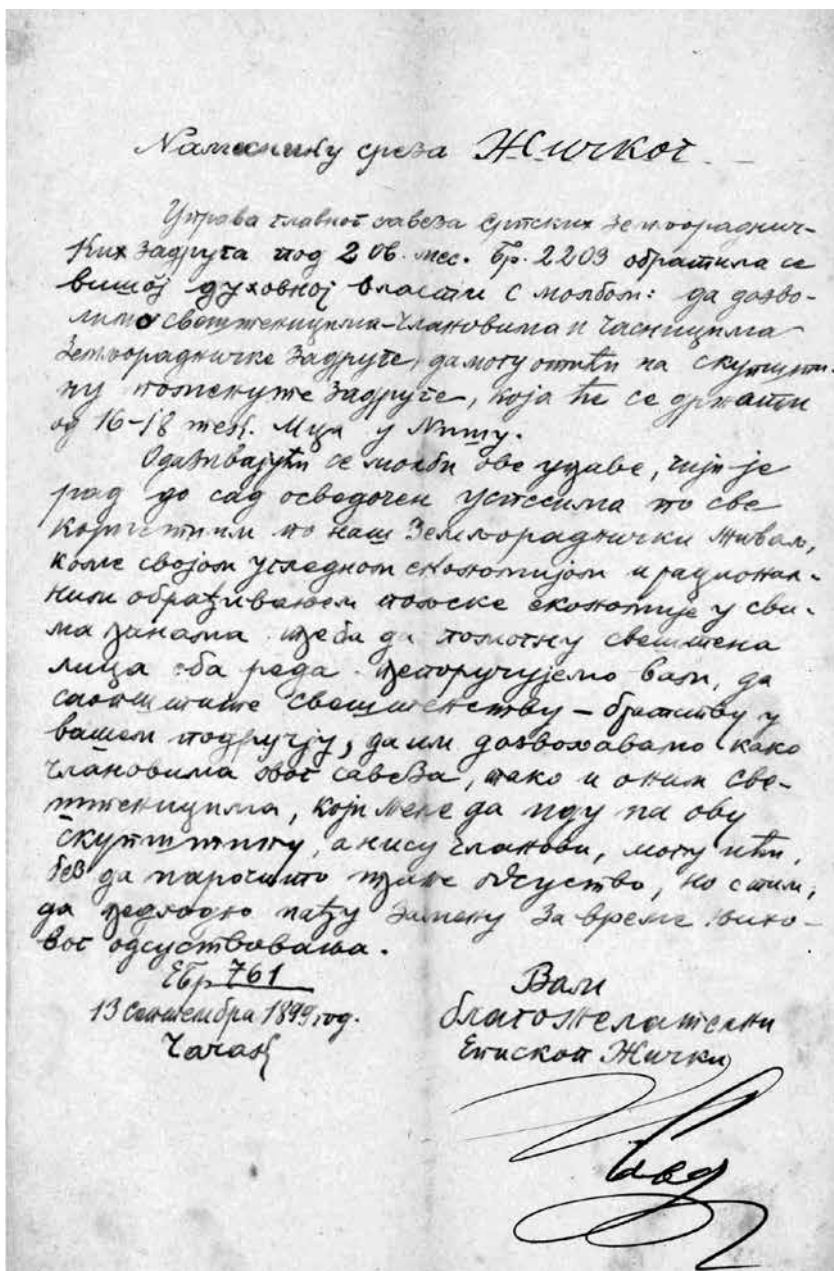
Највероватније је и сама идеја о потпомагању оснивања земљорадничких задруга и унапређењу пчеларења управо била плод сарадње епископа жичког и Ратарске школе.

Почело се озбиљно радити на унапређењу задругарства о чему сведочи документ из Духовног суда епархије жичке од 29. марта 1899. године који у уводном пасусу истиче да се задругарство у Србији шири и развија. У развоју задругарства имају учешћа и свештеници који су имали одличан успех у ширењу ове идеје. Прва задруга у тадашњој Краљевини Србији основана је 1894. године у селу Вранову код Смедерева. Након свега три године у Србији је донет и закон који регулише начин оснивања и начин рада задруга. Године 1900. у Србији постоји преко 650 задруга (Вукосављевић 2012: 66–68). Оснивањем задруга држава је тежила да уједини ситне сеоске кућне задруге које ће тако уједињене представљати нову, ојачану ћелију српске привреде која би била знатно јача јер таква каква је била није могла издржати развој новчане привреде, нове намете, а о акумулацији неког капитала као и унапређењу да и не говоримо. Задругарство је препознато као велика шанса за спас српског сељака и привреде и као такво је уживало симпатије и добијало помоћ целокупне српске интелигенције и државе (Живковић, Милошевић-Дулић 2013: 7). Уз то епископ даје велико признање свештеницима који су у се активно ангажовали и на такав начин су помогли народ са циљем мотивисања будућих учесника у овом пројекту.

У главном делу акта јасно је изложен мотив због којег се епископ Сава одлучио на овај корак. Стога он „најозбиљније“ препоручује свештенству да се заузме за оснивање задруга. Он је такође савршено уклопио хришћанску етику и морал са идејом задругарства. Иначе према правилима задруге, сваки члан се морао држати одређених правила, односно није се смео одавати пијанству, коцки, нераду или лихварству тј. зеленаштву. Због тога је разумљиво што је васпитни рад задругара, посебно у првом периоду, постао чак значајнији од економског пословања. Задруге су још од почетка свога организовања поклањале пажњу васпитном раду, а задружни савези су наставили да негују и унапређују културно-просветни рад задругара. Тако је један број задруга оснивао своје задружне домове, библиотеке, читаонице. Кроз све задружне активности се уочавало „поучавање“, јер су предавања и други облици рада, у првом реду били усмерени на поучавање и „морално очеличавање маса“. О томе сведоче записи о народном просвећивању, предавањима о туберкулози, алкохолизму и „лошем дејству кафана“, сифилису, значају књижница и читаоница, празноверицама у народу, националном васпитању, моралу код народа и слично (Живковић, Милошевић-Дулић 2013: 14). Тако да су и сами „стубови“ на којима је почивала земљорадничка задруга у многоме ишли руку под руку са вредностима које је неговала и Православна црква.

Завршни део акта показује разлог укључивања цркве у овај пројекат. Пред свештенике се ставља велика одговорност и задатак, велича њихова улога и подстичу се на рад по овом питању. И заиста нико боље не познаје становнике одређеног краја од самог свештеника. Нико као свештеник није познавао свако домаћинство и његове чланове и нико као он није био у могућности да лично посети сваки дом. Као писмен и учен човек могао је најбоље пренети поруку и идеју задругарства сваком дому у својој парохији. На крају се од њих уредбом и тражило да заједно са учитељима и домаћинима у својим парохијама покрену иницијативу о оснивању задруга (Пауновић 2023: 158). Уз то, епископ Сава, на молбу Главног савеза српских земљорадничких

задруга даје дозволу сваком свештенику који је члан савеза да може отићи на скупштину Савеза задруга. Чак је то омогућио и свештеницима који нису били чланови Главног савеза задруга, мотивишући их да узму учешћа у ширењу задругарства.⁶

Слика бр. 2 Уредба којом епископ Сава дозвољава и мотивише свештенике да узму учешћа у раду и ширењу задругарства.

6 Архив Епархије жичке, фонд, Архијерејско намесништво, 1899, бр. 504/761.

И заиста, свештенство је одмах кренуло са радом на овом општем пројекту. У почетку се јављао проблем са литературом, па се у неким крајевима каснило са упознавањем становништва са идејом задругарства. Међутим и тај проблем је временом решен. Резултати су били двојаки. На основу повратних извештаја види се да је у руралним тј. планинским пределима жичког намесништва оснивање задруга ишло много теже него у равнијим пределима дуж већих река попут Ибра и Западне Мораве, но резултати нису изостали (Пауновић 2023: 157-164). Као позитиван пример поменућемо извештај свештеника крушевичког Љ. Т. Поповића који говори да је рад са становништвом дао добре плодове и да је расположење народа крушевачке парохије⁷ у вези земљорадничких задруга на врло добром нивоу јер је између осталог за само два месеца добио шест нових чланова у задрузи. Наводи се и заслуга државе која је доста помогла доношењем нових закона који се тичу задругарства.⁸

Све у свему семе које је посадио епископ Сава. Семе је пало на плодно тло, порасло и почело је да даје резултате. Међутим он ту не стаје. Поред оснивања земљорадничких задруга епископ Сава је ангажовао свештенство на још једном задатку, а опет у циљу јачања свеукупне привреде и становништва. У питању је било оснивање пчеларске задруге и модернизација пчеларења које је спровео преко свог свештенства а уз помоћ школованих људи који су из Европе донели нове методе и опрему за пчеларење.

Наиме црква, која баштини традиције предака, била је усмерена на један посебан пчелињи производ, а то је восак. Још у средњем веку мед и восак су били тражена и скупа роба. Мед се користио у исхрани, медицини, козметици; восак за кућне, верске и занатске послове, матична млеч као биостимулатор и за лечење; прополис као лек итд. (Мићаловић 2007: 5-12). Доста пчелињих производа се извозило ван граница средњовековне Србије. Због свега тога средњовековна властела и црква су имали доста пчелињака и пчелара. О распрострањености пчеларења говори и повеља краља Милутина манастиру Бањска у којој се може видети да је једно село имало чак 4 пчелара.⁹ Све се променило доласком Османлија. Период под османском владавином прати стагнација пчеларства, али након ослобођења ствари почињу да иду другим током. Слобода се враћа у ове крајеве, све је већа потреба за медом а нарочито воском због верских и кућних потреба. Међутим средином 19. века долази до појаве шећера који је био једноставнији и јефтинији за набавку а церизин због истих разлога потискује восак. То утиче на смањивање броја пчелара и кошница (Пуновић 2023: 375-376). Пчелари су у великој мери још увек користили старе методе гајења пчела у примитивним кошницама у виду пањева и вршкара-трмки, које су давале слабе, у најбољем случају скромне приносе, нарочито воска, а пчеле се убијале да би се дошло до меда. Управо из тих разлога почиње се са едукацијом народа и већ наведеном модернизацијом. Крајем 19. века унапређивањем техника пчеларења, пчеларског алата и инвентара долази до бољих резултата у пчеларењу

7 Крушевица је стари назив за област која се данас простире на простору насеља Жиче и Готовца закључно са источним деловима Матарушке Бање.

8 Архив Епархије жичке, фонд Намесништво, 1899, бр. 62/2.

9 Повеља краља Милутина манастиру Бањска-Светостефанска хрисовуља, Београд, 2011: 210.

и оно поново постаје конкурентно. У последњој четвртини 19. века почиње излазити и лист „Пчела“, и почиње се радити на развијању и те гране привреде. Циљ је био заменити старе трмке, плетаре или вршкаре, како су се звале примитивне кошнице, новим кошницама код којих се ројеви нису убијали како би се екстрактовао мед. Године 1897. формира се Српско пчеларско друштво на сабору који је окупио преко 160 пчелара. Годину дана касније, управни одбор српског пчеларског друштва је формирао 14 повереништва у окрузима и одабрао 26 повереника. За руднички округ били су задужени инжењер Владимир Ђорђевић, професор Ратарске школе у Краљеву и Димитрије К. Путниковић, члан жичког духовног суда. Тај тренутак се сматра почетком организовања пчелара у Краљеву. Ратарска школа је исте године одржала практичан курс пчеларства (Савић, Радовић 2018: 11). Уз просветне раднике и Ратарску школу, на ширењу пчеларења су нарочито били ревносни краљевачки свештеници на челу са својим епископом Савом Дечанцем. Већ 1900. године почело се са формирањем жичке епархијске пчеларске задруге. Њен циљ је био формирање узорних пчелињака при црквама и манастирима, као и рад на унапређењу пчеларења у народу (Пауновић 2023: 376).

Епископ Сава је априла 1900. године, наложио намеснику среза жичког да нареди свом подручном свештенству да испита стање и поднесе извештај о томе колико је који домаћин до тада имао кошница и колико је годишње могао произвести и продати меда и воска. Овај акт је резултирао повратним извештајима на основу којих се може тачно утврдити ко је и колико кошница имао, те колико је меда и воска производио. Свештеник је требао уверити сваког домаћина да ће ово истраживање бити у њихову корист јер, када се буде основала пчеларска задруга, свакоме ће се помоћи да има боље резултате у пчеларењу.¹⁰ Пчелињи производи, а нарочито восак, били су од веома великог значаја за свакодневни живот цркве. Велике количине воска потребне за израду свећа никада није било довољно стога је цркви одговарао пораст броја кошница, систематизација пчеларења и напредак у производњи.

Резултати повратних извештаја су говорили о малом приносу свих пчелињих производа за шта су као узроци били наведени лоше године и старе технике пчеларења које нису давале велике приносе али и да број кошница из године у годину расту. Све је то утицало да се што пре оснује пчеларска задруга која би постала стожер модернизације пчеларства у овом крају. Извештаји свештеника у поређењу са подацима из 1897. године који говоре да је на територији краљевачке општине постојала 81 кошница (Перунички 1966: 11). На подручју места – Дракчићи, Мрсаћ, Адрани, Јарчујак, Грдица, Мусина река и варош Краљево, 1900. године, биле су регистроване 422 кошнице. Из горе наведеног је јасно да се пчеларство у овом крају константно развијало. Несумњиво је да би наводи о броју кошница на самом почетку 20. века били знатно већи да су сачувани спискови из Крушевице (Жиче), Сирче, Врбе, Самаила, Врдила итд. Ипак, и наведени подаци поткрењују у историографији већ регистрован замах у развоју пчеларства у Србији, Краљеву и околини (Савић, Радовић 2018: 12-16).

10 Архив Епархије жичке, фонд Конзисторија, 1900, бр.668 од 24. априла 1900.

Пчеларска задруга је била основана а 1901. године је изашла књижица са правилима жичке епархијске пчеларске задруге. Овим делом је дефинитивно подржано и потврђено јачање ове привредне гране у Србији (Пауновић 2023: 282).

Служба епископа Саве превазилазила је црквене оквире. Као председник подружнице Српског пољопривредног друштва за жички срез он је ширио идеје које су биле корисне за унапређење привреде. Подршком оснивања земљорадничких и пчеларских задруга епископ Сава Дечанац је у многоме помогао не само Краљеву и околини већ и осталим крајевима под његовом јурисдикцијом. Својим честим посетама црквама и манастирима у повереној му епархији он је несумњиво ширио продуктивне идеје и учествовао у њиховом остваривању. Не треба заборавити да се поред овог подручја епископ Сава заузимао и за поправљање и унапређивање стања у ком се налазила Србија и српски народ на целом подручју на ком је деловао као епископ, а и шире. Наставио је свој рад на националном плану када је у штању Стара Србија а нарочито Косово и Метохија. Његове посланице и беседе су нарочито биле усмерене против подметања, сујете, злобе, користољубља, неслоге и подела, тј. свега онога што спречава једну средину да се развија.¹¹ За своје доприносе био је одликован највећим одликовањима. Преминуо је 1913. године у Чачку а сахрањен је у манастиру Жичи. Године 1936. пренет у манастир Дечане.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Епархије жичке, фонд Намесништво, 1899, бр. 504/761.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Повеља краља Милутина манастиру Бањска-Светостефанска хрисовуља, Београд 2011.
Претходни резултати пописа становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 31. Децембра 1905. године, Београд 1906.
Државопись Србије, св. I, Београд 1863.

ЛИТЕРАТУРА

Бараћ 1891: Бараћ Сава. Беседа којом је председник жичке подружине Српског Пољопривредног Друштва епископ жички г. Сава Дечанац, поздравео пољопривредни скуп у Жичи 2. фебруара 1891. год. Штампарија Љуб. Ј. Бојовића Београд 1891.
Вивијан 2010: Херберт Вивијан. Србија рај сиромашних, Београд: Службени гласник.
Вуковић 1996: Сава Вуковић, Српски јерарси од IX до XII ВЕКА. Београд-Подгорица-Крагујевац, Евро, Унирекс, Каленић. 1996.
Вукосављевић 2012: Сретен Вукосављевић. Историја сељачког друштва V, Београд: Службени гласник.
Гарић Петровић 2017: Гордана Гарић Петровић. Земљорадња у Србији (1878-1912), Београд, Српски генеалогски центар, Историјски институт Београд.
Гарић Петровић 2023: Гордана Гарић Петровић. „Пољопривреда у краљевачкој општини на крају 19. века.“ Краљево-град и људи. Зборник радова. Ур. Александар Растовић, Весна Милојевић. Београд-Краљево: Историјски институт Београд-Историјски архив Краљево, 257-272.

11 Посланице и беседе се могу наћи у дигиталној НБС једноставном претрагом на име Сава Дечанац

- Даниловић 2023: Драгољуб Даниловић. „Краљево и Жичка епархија од 1882. до 1903. године.“ Краљево-град и људи. Зборник радова. Ур. Александар Растовић, Весна Милојевић. Београд-Краљево: Историјски институт Београд-Историјски архив Краљево, 239-254.
- Дурковић-Јакшић 1989: Љубомир Дурковић-Јакшић. „Епископ жички Сава Дечанац и његов преглед жичке Епархије 1892-1896.“ Епархијски управни одбор неавославне Епархије жичке, Краљево.
- Живковић, Милошевић-Дулић 2013: Јасмина Живковић, Наташа Милошевић-Дулић, Земљорадничко задругарство у пожаревачком округу до 1941. године Задругарство у Пожаревачком округу до 1941. године, Изложбени каталози 20, ИА Пожаревац
- Историја српског народа VI-1, 2004; Београд, Српска књижевна задруга.
- Маржик 2015: Славомир Маржик. Карановац-Краљево у српској штампи 1868-1903. Краљево: Народни музеј Краљево.
- Михајловић 2007: Vогомир Михајловић. „Лећење рчелињим проиџвондима“. Beograd. Partenon.
- Новаков 2023: Александра Ж. Новаков. „Ученици Ратарске школе у Краљеву и Богословије у Призрену“ Публицистика у развоју друштва и државе I Од новинског извештаја до објективне историје. Карановац-Краљево у српским новинама 1835-1918. Зборник радова. Ур. Дарко Гучанин. Краљево: Народни музеј Краљево, 287-301.
- Пауновић 2023: Александар Пауновић. „Прилог историји пчеларства у краљеву и околини (1900-1901. године)“ Публицистика у развоју друштва и државе I Од новинског извештаја до објективне историје. Карановац-Краљево у српским новинама 1835-1918. Зборник радова. Ур. Дарко Гучанин. Краљево: Народни музеј Краљево, 375-387.
- Пауновић 2023: Александар Пауновић. „Прилог о почетку задругарства у краљевини Србији“ Наша прошлост. Зборник радова. Ур. Татјана Михаиловић. Краљево: Нарони музеј Краљево-Историјски архив Краљево, 157-170.
- Перуничкић 1966: Бранко Перуничкић. „Једно столеће Краљева“ Краљево, Историјски архив Краљево.
- Савић, Радовић 2018: Мирјана Савић, Предраг Радовић. Хвала пчелама-историја пчеларства у краљевачком крају, Краљево. Народни музеј Краљево-Друштво пчелара.
- Фотографија бр. 1. Преузета из књиге: Љубомир Дурковић-Јакшић. „Епископ жички Сава Дечанац и његов преглед жичке Епархије 1892-1896.“ Епархијски управни одбор неавославне Епархије жичке, Краљево. Стр. 16.
- Фотографија бр. 2. Скенирани документ из архива Епархије жичке, фонд, Архијерејско намесништво, 1899, бр. 504/761

Aleksandar I. PAUNOVIĆ

THE WORK OF BISHOP SAVA DEČANAC IN THE ECONOMIC
DEVELOPMENT OF KRALJEVO AND ITS SURROUNDINGS AT THE END
OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

SUMMARY

Throughout the 19th century, while the Serbian state was being rebuilt and developed, with the aim of discarding the backward principles ingrained by centuries of slavery, Sava Dečanac, the bishop of the Žička diocese, a learned and experienced man, comprehended the significance of this task. He endeavored to contribute to this struggle, issuing two orders and acts from his position to support the strengthening of Serbian peasants and farmers. He actively participated in the formation of agricultural cooperatives and even played a role in establishing a beekeeping cooperative, which significantly contributed to the economic development and modernization of his jurisdiction

and beyond. He delivered speeches in which he emphasized the importance of hard work and the necessity for modernizing agricultural equipment. Historical sources indicate that he was successful in his efforts, as agricultural cooperatives saw an increase in their membership, and a beekeeping cooperative was successfully founded.

Keywords: Sava Barać Dečanac, Agricultural Cooperative, Beekeeping Cooperative, Kraljevo, Agriculture, Serbian Farmer